

ԼՐԱԳԻՐ ԱԶԳԱՅԻՆ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԱՅԼՆ

ՌԱՅՈՐԳԱՐԱՆԻՆ

Ամբողջ 28րդ տարեշրջանի (1912 օգոստոս-1913 յուլիս) բաժնորդացին է 20 ֆրանկ. Թիւրքիայի և Պարսկաստանի համար 10 ֆրանկ. Անտիպի. Ամսական բաժնորդացին է 2 ֆրանկ. Թիւրքիայի և Պարսկաստանի համար 1 ֆր. : Նամակ կամ դրամ M. PORTOUKALIAN
Directeur du journal Arménia
Marseille (France)

ԻՐ ՏԱՐԻ

Թիւ 22

1913 ՅՈՒՆԻՎԱՐ 1 ԴԻ
(2. 3. 1912 Դեկտեմբեր 19)

ԳԱՅՄԱՆՆԵՐ

Խմբագրութիւնը, եթէ հարկ համարի, համառօտելով և կաժմամբ միայն կը հրատարակէ իրեն զրկուած գրութիւնները: Գործարար չէ վերագործունէն չհրատարակուած ձեռագիրները: Ծանուցումներ կը հաղորդուին հայերէն և ֆրանսերէն լեզուով: Ծանուցում 1 միջակերտ 1 սանդղակարժէ 1 ֆրանկով: Les annonces, en français et en arménien, sont reçues au bureau de la Rédaction: Place Alexandre-Labadié, 17.

ԲՈՂԱՆԴԱՅԻՆ ԹԻՒՆ

Թիւրքիոյ Ապագայն եւ Հայ ազգը հաւիտեալ Ռուսիոյ. — Նամակ Թիւրքիայէն (Կ. պոլիս). — Նամակ Ռուսիայէն (Պետրոպոլ). — Ռուսիայի Հայերէն 2 աշակերտներ կը հաղորդուին Էջմիածնի ձեռնարկը. — Հայերի Թիւրքիա. — Լուրեր Զեյթունէն. — Հայկական հարցը. — Խաղաղութեան բանակցութիւնները. — Ծանուցումներ:

ԹՈՒՐԿԻՈՅ ԱԶԳԱՅԻՆ

ԵՒ

ՀԱՅ ԱԶԳԱՅԻՆ ԱՆԴՆԵՐ ՌՈՒՍԻՈՅ

Հանուն 19 դեկտ. 1912

(Շաբ. 21րդ բուհն)

Աստուծոյ այս եղբերական պատասխանը կը երեւի պաշտօնական լրագրութեան հանդէպ. եւ Լորդ Ռոզբըրիի հետեւեալ դառն յայտարարութիւնը ուղղակի էլ թիւրքիական անգամայն պարզ ապացոյց է նորա ըմբոստացած սրբութիւն.

«Այդ մի մեծ, մի սոսկալի դատաւիճիւն է, ատիկա Եւրոպայի հանդիսաւոր հրաժարումն է օսմանեան կայսրութեան գործոց միջամտութեան. Այս է ուրեք որին մենք եկանք հասնիք մօտ տասնեան դարերի քրիստոնէութենէ յետոյ, մի Եւրոպայի հետ որ հաշուում է իւր բանակները պատերազմի ընթացքին ոչ հազարներով և ոչ հարիւր հազարներով, այլ միլիոններով. դէմ յանդիման քսանեութ միլիոնէ ոչ աւելի հաշուող մի ժողովրդեան (այսինքն Ռուսիան): Այնպէս որ ամենայն հաւանականութեամբ չափազանցութիւն չպիտի լինի ըսել թէ Եւրոպան, որի ամէն մի կողմը կը պաշտէ միևնոյն Քրիստոսը և կը հաւատայ միևնոյն Նոր Կտակարանի վարդապետութեան, մէկ կամ մի այլ ձևով, պատահաբար է, քանի որ դարի նախորդակին, լքանելու իւր տառապող

քրիստոնեայ եղբայրները բարբարոս Թիւրքերի անգութ քաջաճոյքին, դեկտեմբերական կամ Թոյլտրուած մի ևս աւելի բարբարոս կառավարութեան: Ահա արդիւնքը — մի ծանր և սոսկալի արդիւնք: Ես չեմ հաւատարարաւոր մեղադրութիւնը: Ես չեմ խնդրել ձեզնէ որ դատաւիճիւն արձակէք: Ես կը խնդրեմ ձեզնէ, սաւայն, որ մտածէք այս խնդրի վրայ, և թոյլ չտաք որ լուսթեամբ անցնի, որպէս ամենամանրը և ամենամօթալին քաղաքակրթութեան պատմութեան մէջ: Բայց յամենայն դէպս մտաբերելու է որ, եթէ կը կամենաք կոչուիլ ընդ Մեծն Բրիտանիոյ ժողովրդեան, ես կը կարծեմ չկայ ուրիշ ունէ խնդիր որ աւելի կոչուի ընդ այս երկրի սրտին, մտքին և խղճին ինչպէս է այս հայկական խնդիրը:»

Եւ Անգլիոյ մի ծայրէն միւսը հանրային կարծիքի յուզումը հասաւ իւր բարձրագոյն գագաթնակէտին: Մեծն Բրիտանիոյ նախարարապետը հաւանորէն խորհեցաւ այս եղանակաւ ճշնշուած բանցնել միւս պետութեանց քաղաքականքներին խղճին վրայ որ զիջանին հայկական խնդրին միջամտելու. բայց միւս պետութեանց քաղաքականութիւնը մնաց անոզոք. և ի վերջոյ կոմս Դոլուխտսկիի արտայայտած դատաւիճիքին, Ռուսիա ևս օգոստոս 13ին վճռականօրէն յայտնեց Անգլիոյ Պետերբուրգի դեսպանին հետեւեալը, որը սա ալ հաղորդեց իր կառավարութեան.

«Իմ հարցման թէ մինչեւ ո՞ր աստիճան Ռուսիոյ կայսերական կառավարութիւնը պատրաստ է յառաջ երթալ Սուլթանի վրայ ճշնշուած բանցնելու մասին այս բարենորոգմանց համար — իշխան Լորանով յայտնեց որ թէ՛ Կայսրը և թէ՛ ինքն սաստիկ ընդդէմ են բռնի ոյժ գործածելուն ունէ մէկ կամ բոլոր պետութիւնների կողմանէ:»

Վրայ, և թէ ատիկ Եւրոպական պատերազմ չպիտի ծագի Անգլիոյ դէմ: Ի պատասխան այս թէական եզրակացումներին, Լորդ Ռոզբըրի արտասանեց իւր նշանաւոր ճառը. — «Այս երկրի քաղաքականութիւնը կը կայանայ, եթէ կարելի է ըսել, հաղորաւոր մասերէ կամ հաղորաւոր շահերէ, և մենք չենք կարող թողալոր որ այս մասերի ինն հարիւր և իննսուն ինը զոհուի մնացեալ մէկին, որ քան և կարեւոր լինի այն: Ես չեմ ըսել թէ անյօժար եմ սուրը դուրս քաշելու մի մեծ և կարեւոր դատի մէջ. ես անշուշտ չեմ հաւատար թէ ունէ բրիտանական նախարար ի նկատումնեալով այն ընդարձակածաւալ շահերն որ իւր խնամքին յանձնուած են, կարող է խոյս տալ պատերազմի վերջանալէն: Բայց ես կըսեմ թէ ունէ բրիտանական նախարար որ կը մխուրդաւոր պատերազմի մը, բաց ի ուղղակի ստիպողականութեան ճշնշուած տակ, բաց ի այնպիսի հանգամանքների տակ որ ուղղակի և որոշակի բրիտանական են, այնպիսի նախարարը եղբունագործ մ'է իւր հայրենիքին և իւր գիրքին:»

Մեր հայոցս մէջ անթիւ են այնպիսիք որ իրենց եղունգը չեն զոհի իրենց ծանօթի ու հայրենակցի համար և սակայն ինձ պատահած է լսել ճիշդ այդպիսիներէն դատապարտութիւն Լորդ Ռոզբըրիի այս խօսքերին, իմաստաբանելով թէ Անգլիա պէտք էր պատերազմի վտանգը յանձն առնէր հայկական խնդրին համար: Բայց ամէն ողջամիտ խորհող անտարալիս բոլորովին բնական պիտի գտնէ Անգլիոյ նախարարապետի պատճառաբանութիւնը:

Երբ գրեթէ անմիջապէս Լորդ Ռոզբըրիի ազատական դաշինքը հրաժարեցաւ և պահպանողականները յաջորդեցին, Լորդ Ռոզբըրի նոյն քաղաքականութիւնը յայտարարեց Դիլդ-Հոլի իւր ճառին մէջ «... Իրաց արդի վիճակին մէջ առանձնակի գործողութիւնն էր և պիտի լինի ամենամեծ անխոհեմութիւն:»

Մեր օրով կատարուած և սակայն մեր խելքին մէջ հիւրընկալութիւն չգտած այս պարզ իրողութիւնները յառաջ բերելու միակ նպատակն այն է թէ հայկական խնդրի լուծումը միայն և միայն մեծ պետութեանց կամքէն և քաղաքականութեան կախումն ունի: Այլ «պէս», ոչ մամուլի մէջ խօսելն, ոչ «ցոյց տալու ենք», ոչ Եւրոպայի հանրային կարծիք կոչուած ունայնաբանութիւնը և ոչ հարիւր հազարների կոտորած գիտիները կարողացան և պիտի կարող լինին լուծել այդ խնդիրը:

Յետ նայելով անցեալի ամենապառանու մերկապարանոց իրականութիւն վրայ, չենք կարող ասիլ դուրս ուրիշ եղբակացութեան խնդիր: Ուստի եթէ իրաւի ճշմարիտ ու անխաղախ կարեկցութիւն ունինք Հայաստանի մեր արդէն սոսկման տակ ապրող եղբայրներին համար, պարտինք վերջ տալ մեր գործունէութեան յուցամուր կողմնակին:

Կոյր վստահութեան զգացումներով յաղիտակուելու ժամանակը չէ, նա՛ մանաւանդ այժմ երբ քաղաքական կացութեան ելքը պատուած է անյայտ մթութեամբ և երբ բուն Ռուսիոյ ներքին զեկավարութիւնը վտանգաւոր փոփոխութիւնների ենթակայ է:

Թէ կոյր վստահութեամբ յափշտակելիլ խիստ վտանգաւոր է մեր ազգի ճակատագրին համար քաղաքական այս անորոշ կէտին՝ կարելի է ի միտ առնել Սըր Էդուարդ Դրեյի ամսոյս 11ին փառլամենթի մէջ արտասանած ճառի հետեւեալ պարբերութեան. «Եթէ վախ կայ, ան ալ այն է որ անհաճոյ որ անակնկալ միջադէպ գուցէ պատահի ու կարող է աննպաստ փոփոխութիւն յառաջ բերել գիւնապետական կացութեան մէջ: Այն իրողութիւնը թէ գեապանների միջև խորհրդակցութիւնները վճռական են պարտաւորից ջախտի լիցին, կապացուցանէ թէ անբութիւնները դեռ վրստահ չեն թէ դժուարութիւնները կարող են հարթուիլ:»

Մի անգամ ինձ պատահեցաւ կարգաւ Կ. պոլսոյ մի ամենալուրջ հայ թերթի մէջ «... Սըր Էտուարտ Գրէյ որ անբախտելիօրէն տգետ է արտաքին քաղաքականութեան մէջ...»

Մինակ հայ խմբագիրները և հայ կարգաւ գրել գիտցողները մէջ կարելի է հանդիպել այնպիսի գերազանցօրէն իմաստուն գանկերի որ ընդունակ ինն ընդնշմարել և ի յայտ բերել իրենց ընթերցողաց ի գիտութիւն թէ աշխարհիս ամենամեծ և ամենազօրաւոր կայսրութեան արտաքին գործոց քաղաքականութեան ղեկավարը կատարեալ գղութագիրն է մ'է։ Եւ այս տեսակ արամաբանող իմաստուն գանկերը խիստ շատ են մեր մէջ, սկսեալ Պետրիկայէն, Լոնտոն, Փարիզ, Պոլիս և նաև Մուշ։ Մուշէն իսկ մի անգամ Կ. պոլսոյ մի առաջնակարգ թերթի մէջ կարգացի մի թըղթակցութիւն՝ քննադատող մեծ պետութեանց գիւտագէտներէ խելքը և կարողութիւնը և մեր հայ խմբագիրը թողատրած էր այդպիսի մի անհնթեթ իմաստակութեան հրատարակութիւն որ իրեն կուգար, այն ալ Մուշէն։

Սրբ, երբ այսքան զարմանալի է մեզնէ ոմանց դատողութեան կարողութիւնը և այնչափ յանգուգն է այդպիսեաց տմարտաւանութեան ոգին, բնական է թէ գլխաւորութիւն Սըր Էտուարտ Գրէյի մը վերոյիշեալ խօսքերը ուէ լուրջ կարեւորութեան չարժանանան իւր այդ կարգի Ոլիմպեան իմաստուններէն։ Բայց նոքա որ ցուցամոլութեան քաղաքականութիւնը բարեմտօրէն օգտակար կը կարծեն մեր աղգային վիճակին համար, նախ անշուշտ պարտականութիւն ունին փոքր ինչ խորհրդածելու Սըր Էտուարտ Գրէյի խօսքերին վրայ։

Պարսկական կոմիտէի նախագահ և Armenia նշանաւոր գրքին հեղինակ Հ. Պ. Բ. Լինչ, մտածելով թէ Հայերը գուցէ այս տարածամ րոպէին ելնեն հրապարակաւ հայկական խնդրի պահանջներ յարուցանել, Սըր Էտուարտ Գրէյի վերոյիշեալ ճառի արտասանութեն վեց օր առաջ, հետեւեալը գրեց ինձ. «Խնդրեմ, Հայերը հանդարտ պահեն իրենք զիրենք և ոչինչ թողատրեն երեւի մամուլի մէջ ի մասին իրենց քաղաքական պահանջմանց, մինչև որ Չաթալճայի թըրաքան բանակը ցրուեն իրենց տեղերը և ամէն ինչ կարգի գրուի։ Այլապէս դժբաղդ կոտորածներ կարող են լինել»։

Եթէ Լինչ այս անցուցամոլութեան յորդորը կը կարգայ, անշուշտ տեղեակ է այն ճակատագրական վըճառին որ քաղաքականօրէն վերապահւած է թուրքիոյ արեւելեան նահանգներէ արագալ կեանքին։

Իսկ եթէ երկուք կը յայտնէ կոտորածի, հաւանօրէն այն հիման վրայէ որ ան է եւրոպացիէ աւելի լաւ կը

ճանաչէ Հայաստանի կացութեան ձախորդութիւնը և թուրք ցեղի ու թուրք կառավարութեան հոգեբանութիւնը։

Կոտորածները և վատթար վարչութիւնը թուրքիոյ մէջ Սուլթան Համիտի օրէն չսկսան։ Պէտք ցեղը կոտորածներով մտաւ Հայաստան տասներորդ դարին և այնպէս ևս յառաջացաւ ու շարունակեց։ Մեր հին պատմագիրները գործոց մէջ կարելի է կարգաւ քստմեղի նկարագրութիւններ։ Բայց երեւի մենք պատմութիւն ուսումնասիրելու սովորութիւն չունինք և մեր քայլերը անցեալի փորձերին վրայ չենք ուղղեր։ Հետեւաբար կանտեսներ յոյսերի համեմատութիւնը և խոհեմութեան բոլոր գէնքերը։

«Թող կոտորածներ դարձեալ լինին բայց գոնէ այս անգամ Հայաստանը կազատուի» թերեւս կը խորհին ոմանք։ Եթէ Հայաստան ըսելով պիտի հասկնանք հայ ժողովուրդը ազատել, կոտորածները մահ են և ոչ թէ ազատութիւն։ Իսկ եթէ կուգինք «Հայաստանը առանց Հայի», այդ, իբր թէ, Լորանով իշխանի առակն է և ոչ թէ մերը։ Նա մեռած է բայց նորա առակը կեդանի է նորա յաջորդների սեղանին վրայ։ Հարկ չկայ որ մենք հայերս հայասպանութեամբ իրադրո՞նք այդ առակը որ կանուխ թէ ուշ պիտի իրագործուի և աւելի լաւ է որ իրագործուի «Հայաստանը Հայերով» և ոչ թէ «Հայաստանը առանց Հայերի»։

Անկախ Պարսկաստանը մեր աչքի առջևն է և ըստ այնմ կարող ենք եղբակացիել Հայաստանի ապագան։

Պ. ՏՕՆԱՊԵՏԵԱՆ

ՆԱԽԱԿ ԹԻՒՐԿԻԱԷՆ

Կ. պոլիս, 6/19 դեկտ. 1912

Պաշտօնեան սա վերջին հղերերգի միջոցին՝ երբ զանցառելի քանակութիւններ նկատուած ափ մը փոքր պետութիւններ գաշնակցած իրարու հետ՝ Եւրոպայի արեւելեան քաղաքականութեան սնանկութիւնը մերկացուցին, որ չի կրցաւ թուրքիոյ հարկադրել այն բարենորոգումները որոնք անհրաժեշտ իսկ էին անոր գոյութեան համար, Հայկական տառապանքի և Հայաստանի բարեկարգութեան շուրջը եւրոպական գիւտադիտութեան և մամուլի մէջ յուզող հարցերը չզարգեալ ըրած են թուրք ազգայնական կուսակցութեան օսականները, որոնք կուզեն այս կերպով հակահայ շարժում մը յառաջ բերել երկրին մէջ։ «ԻՖհամ» թերթը պարզապէս գրգռել լեզու մը սկսած է գործածել վերջերս Հայոց նկատմամբ. իսկ «Ալեմտար» կը գրէ. «Երեւցածին նայելով, կուզուի Հայաստանի նահանգներու խնդիր մը մէջտեղ հանել։ Ասոնք ալ չափը կան, ցընեն կոր, արեւնիս գլուխին թող չի ցատկեցնեն...»

Ազգայնամուլ մոլեաւորներու ասի շարժահրաւեր սպառնալիքներուն ի պատասխան, «Իգտամ» մէջ Համուլահ Սուպհի ստորագրուած ու «Հայերը և մենք» վերնագրով շահեկան յօդուածի մը սա մէկ հակիրճ ամփոփոյթը ցոյց կուտայ թէ շատ փոքր թիւ բայց գիտակից գաւազակարէ մըն ալ կայ թուրքերուն մէջ որոնք հարկադրուած են վերջապէս գնահատել Հայոց կարողութիւնները և յարգանք վերաբերիլ անոնց հանդէպ։ «... Եթէ մեր կրած գլխաւորութիւններուն ոխը Հայերուն վրայ տարածենք, հրէշային կերպով ամօթալի սխալ մը գործած պիտի ըլլանք։ Հայ ազգը, որուն արդիւնաբեր աշխատանքէն դարերէ ի վեր օգտուած ենք ինչ ու ինչ, հազար տնգամ իրաւունք ձեռք բերած է բարորութեան և ազատութեան՝ այն անգրգռելի հաւատարմութեան ըզգացումով զոր ցոյց տուած է թուրքիոյ ամենէն սև ու գոռալ որդիներուն մէջ այնքան վեհանձնութեամբ։ Մենք իսլամներս, թուրքերս, պարսիկներս շատ առաջ գիտնալ թէ Օսմանեան հայրենիքի փրկութեան հետ ո՛ր աստիճան սերտիւ կապուած է Հայուն բարորութեան հարցը. իսլամները պարտին գիտնալ թէ թուրքիոյ գիւղերը և գիւղաքաղաքները շատ աւելի աւերակ պիտի ըլլային եթէ չըլլար Հայ ցեղին արդիւնաբեր աշխատանքը, զոր ի հանդէս բերած է ամէն տեսակ զրկանքներու մէջտեղ։ Այն միջոցին երբ արշաւախումբերը անասուններու նման կը մորթոտեն իսլամները, մեր բանակին Հայ զինուորները ամենաբարձր հերոսութեամբ կը պատերազմէին, և Հայազգի կառավարական պաշտօնատարները ամենէն վերջ կը հեռանային արշաւանքի ենթարկուած քաղաքներուն մէջ իրենց պաշտօնին գլուխէն, ու անոնց ընտանիքները կըսէին գաղթող իսլամներուն. «Մի՛ երթաք, միասին ապրինք մինչև որ այս օրերը անցնին, մի՛ աւերեք ձեր բոլորը»։ Եթէ ակնարկ մը ձգենք Պարսկաստանի յեղափոխութեան Հայ գիւցազուններուն և այն Հայազգի հոյակապ հրամանատարներուն վրայ որոնք կը վարէին Ասիոյ մէջ թուրքերուն դէմ զրկուած ռուս բանակները, պիտի տեսնուի թէ Հայերը ո՛րքան օգտակար կըլլան իրենց ծառայութիւնները գնահատողներուն։ Ասկէ զատ, Հայուն սրտին մէջ թաքնուած նկարագրին ազնուութեան մէկ ապացոյցն ալ սա՛ է թէ Հայ թեղափոխականները ոչ մէկ տեղ անմղի արիւնով չսողտոտեցին իրենց ձեռքը, և պատասխանատու եղողներէն զատ ո՛չ մէկուն վրայ յարձակեցան։

Միտհալմ փաշաի անուցած օսմանցիութեան երազին ամենէն աւելի հաւատարմութեամբ Հայերը։ Սակայն անկէ ի վեր այն արդար ակնկալութիւնները և պահանջները զոր Հայոցը ունէին իբր իրենց ամենէն նախնական իրաւունքները, չերակաւնացան։ Ծովածաւալ չարիքներ զոր թուրք մամուլը անըմբռնելի շնական

լուծութեամբ մը գաղտնի կը պահէ, կը շարունակուին դեռ ի զեւս Հայոց։»

Ահա ճշմարտութիւններ զորս թուրք պետական խելահաս գործիչներ ըմբռնելու են, և գիտնալու են թէ ստուկն ըլլալով իրենց հին գարշիլի սխալանքներուն և անգրգռելի թալով Հայկական նահանգներու ըստիպողական պահանջներուն՝ պետութեան ծառայութիւն չէ որ կը մատուցանեն՝ այլ հայրենաքանդ գաւառաճանութիւն։

Հայկական Հարցին և Հայաստանի տեղական ինքնավարութեան մէջ մեկտեղ խնդրոյն վրայ «Ռուսիոյ Սլովո», «Պէրլինըր թափեպալթ», «Նովոյէ վրէմիա», «Ները իսթ», «Տիլի Նիուզ», «Բէօթեր», «Ժուրնալ տը Ժընէվ», «Ռէշ» և շատ մը եւրոպական ազգերի ու պաշտօնական թերթեր ընդարձակ յօդուածներ ու ներշնչուած խմբագրականներ ունին գրուած իրենց վերջին թիւերուն մէջ։

Օտար գիւտագետ մը Հայկական նահանգներու վարչային փոփոխութեան մասին ըրած կարգ մը յայտարարութեանց մէջ ըսած է թէ հայաբնակ նահանգներու վիճակը բարելաւելու մասին Երրեսիկ Համաձայնութեան դաշինքներուն միջև կատարուող բանակցութեանց նախաձեռնարկը եղած է Ռուսիա, Ալպանիոյ փոխարէն Հայաստանը իւր թեւադրութեան ներքէն առնելու և հետապնդելու համար իւր հին ծրագրերը որ ե իշնել մինչև Միջերկրական Այս կերպով պիտի աշխատի փոքր Ասիոյ մէջ գերմանականութեան արշաւին դէմ թուրք մը կանգնեցնել Հայերով՝ որոնք կրնան ամէն տեսակէտով ճակատիլ գերման ձեռնարկներու դէմ իրենց պայքարող ձեռներեցութեամբ։ Բայց աստի, վերջերս Ռուսիոյ Հայերուն մէջ, որոնք երկու միլիոնէ աւելի թիւ մը կը ներկայացնեն անտեսականապէս ու մտաւորապէս շատ լաւ կազմակերպուած, մեծ յուզում մը նշմարուեցաւ Տաճկահայաստանի Հայոց վիճակին բարելաւութեան մասին, ինչ որ չէր կրնար անտարբեր թողուլ առտական կառավարութիւնը։ Ռուս գիւտագետ գիտութեան համար յաջողութիւն մըն է Տրանսպի և Անգլիոյ հաւանութիւնը, իսկ օսման կառավարութիւնը կրնար ձախողեցնել առտական գիտութիւնները եթէ երբեք հեռատես քաղաքականութեամբ մը Սահմանադրութեան վերջ գահացում տար Հայոց արդար պահանջներուն, լուծելով հողային խնդիրները, և տեղի չի ապրով նոր գաղթումներու, սխալմամբի գործերու, շարք ու թալաններու և նոր ի նորոյ տըրտունիներու։ Թուրքիոյ Հայերը շատ ուղիղ և շատ օրինաւոր ընթացքի մը հետեւեցան այս հինգ տարուան ու նոյն իսկ թուրքիոյ սա վերջին ճգնաժամային աղէտներու միջոցին։ Թուրք կառավարութիւնը հիմա կը խորհի իրաւասութեանց ընդարձակ կում ընդունել Հայաբնակ նահանգ

105

ներ կը յարմարին վրան և չընկալուելով
զայն, դեռին փռելէ ետք կըսկսին զքն
դակներ տեղացնել անոր գլխուն, բոկի
բոկի քնելով անոր մարմինը և որ աւելին
է՝ աչքը հանելէ և երեսին վրայ միգնելէ
ետք, ուրքերը կապելով անարգական ա-
մէն միջոցներով կը քայեն մինչև զօրա-
նոց ուր դիշերը մը ախոսին մէջ կը ձգեն:
Ջիւնուրական հրամանատարը, միւս քա-
ղաքային ու զինուորական պաշտօնականները
գլխէ ելած կը հրահանին այս արարքին
վրայ . . .

Ասորին անգին խուզարկութիւններ կա-
տարելու և գողոն փնտռելու պատրուա-
կով, կառավարութիւնը զինուորական ուժ
զրկեց հայ դիւզերը, ուր ամէն տեսակ
անլուր խռովութիւններ և պիտակա-
նամոթութիւններ քնելէ ետք, դիւզա-
ցիները քանակոծած, ձեռքերին կապած
և ամէն տեսակ տառապանքներ տուած են:
Սաստը փռուար գիւղին տուները վեր ի
վայր շրջած են: Այն զօրամասը, որ Ալա-
պաշի Սեւանց և Վարդանանց գիւղերը
խուզարկել քացած է, փոխանակ գողո-
նի՝ երբ որսի համար մէկուն ունեցած
10-14 օխա վառօքը կը գտնէ, « ուր է
ասոր մնացածը, ինչ մտքով վառօք ու-
նիք, բերէք, ջստէք . . . » քսելով ամէն
հայհուցութիւններէ ու աղտոտ խօսքերէ
ետք, արերը շուտի կապած քաղաք կը
բերէ, կիներն ու մանուկներն անգամ
ծեծելով անոնց ամէն ուստեսանքները
մասամբ կը թափէ և մէկ մասն ալ իր
մախալները կը լնցնէ:

Տեղի ունեցած են նաեւ պատուոյ բռնա-
բարոքեան դէպքեր: Հայ դիւզացիները
մերկ ու բողոկ, քաղաք խուժեցին՝ պատ-
կանեալ իշխանութեանց մօտ բողոքելու
համար, սակայն կառավարութիւնը հար-
կա ոչինչ չուէր ընելէ: Իր հրամանը
գործադրող պաշտօնականներուն գէտ . . .

Ձեռքով իշխանութեանց և Առաջնոր-
դարանի վստահելի ազգային իրաւանց
պաշտպանութիւնը՝ շարաշար սխալով կը
նշանակէ, որովհետեւ, թողունք թէ այդ
կորովի ու կարողութեան տէր մարդիկ
կը պահպանեալք, գործերու գլուխը,
այլ և անոնք թէ՛ հայ ժողովուրդի իրա-
ւունքին պաշտպանութեան համար ուն-
էին միջոցի գիւղու ջլլան իսկ, տեղական և
Մարաշի կառավարութեան հերքումներն
ու աւելորդարարութիւնները մեծ հա-
մեմատութիւններ կուտան խնդրին:

Ամէն պարագայի մէջ, հարկ անկրա-
ծելու է կեդրոնի կառավարութեան հը-
րահանքներով ու ազգարարութեամբ
սանձել այս միջավայրի պետական իշխա-
նութիւնները:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ

Նախորդ թուով հրատարակած
էինք Կ. պօլսէն Ֆրանսական թեր-
թերին եկած հեռագիրը մը որ կի-
մացուէր թէ մեծ վեղիւրը նախա-
րարներին խորհրդածողովի մը հրաւի-
րելով նախկին պատրիարք Օրմա-
նեանը, հրապարագիր Բելէկեանը և
ուրիշ 2 նշանաւոր Հայեր, Անատո-
լուի Արևելեան նահանգներին համար
կառավարութեան պատրաստած բա-
րենորդութիւններ ծրագրելը ներկա
յացուած է անոնց:

Կ. պօլսի հայ թերթերէն կիմա-
նանք այժմ որ յիշուած 2 նշանաւոր
Հայերն են կիւպլէկեան Պատրիկ
Էֆէնտին և Տօքթօր Ն. Տաղաւա-
րեան:

Մեծ վեղիւրի կողմէն այդպիսի
խնդրի մը համար հրաւիրուած ան-
ձերի ազգասիրական զգացման վրայ
տարակոյս չունինք. բայց այդ անձ-

նաւորութիւններ պաշտօնական հան-
գամանք մը չունենալով, մեծ նպար-
քոսը հայկական և նահանգներին
(Վան, Բաղէշ, Տիգրանակերտ և
Խարբերդ) համար իր պատրաստած
բարենորոգութեան ծրագիրը փոխա-
նակ մեր Պատրիարքարանին, մեր
Ազգային վարչութեան նկատողու-
թեան ներկայացուցելու և անոր կար-
ծիքն ուղեւու, 5 հայ անհատներ
հաւանութեան ենթարկելու ուղիւ
չատ տարօրինակ բան է: Քեանիւ փա-
շան ուրեմն չուէր ճանչել մեր Ազ-
գային Սահմանադրութիւնը և 50
տարիէ ի վեր անով ձեռք բերուած
ազգային վարչական ընտրութեան
իրաւունքները. այս ինչ խաղ է որ
հայաբնակ նահանգներին իբր թէ
տուրի ընդարձակ իրաւունքներ տալ
կեննեն Հայերի պաշտպանութեան
և զարգացման համար մինչդեռ քա-
ղերէ ի վեր արդէն մեր Պատրիար-
քարանին այդ նկատմամբ խօսելու և
կարծիք յայտնելու համար ունեցած
իրաւունքը անգիտեալ կը ձեռնա-
յօնքը շտկելու իբր թէ աշխատած
առանձն չէր հաննէ: Որչափ ալ
զօռ կուտանք մեզի որ չյուսահատինք
Թիւրքիաի մէջ բարենորոգումնե-
րի մացուելէն, բայց գիտազգայե-
թիւրքերը միշտ և ամէն բանի մէջ
ցայց կուտան թէ իրենք ալ չա թոյր-
քա, այսինքն պաշտպանող գործող-
ներ են, եւրոպական ոգով կարգու-
կանոնի, օրինապահութեան անընդու-
նակ են բոլորովին:

Գուցէ Թիւրք կառավարութիւնը
ուղած է այս կերպով պաշտպանու-
մը յառաջ բերել Հայերին մէջ զա-
նոնք իրար գէտ գրգռելով. բայց ան-
տարակոյս ենք թէ Թիւրքիաի Հայե-
րը այդ թաղարդի մէջ չեն իյնար, ի-
նչն անոնք Օրմանեանի կուսակից թէ
հակառակորդ, քաղաքական այս կամ
այն հոսանքէն տարուող, ամէնքն ալ
հայկական խնդրի մէջ անխտիր կը
միանան և ձեռք ձեռքի տուած կը
քայեն:

Արդէն իբրեւ բարեկարգութիւններ
կայացուած ծրագիրն ալ անօգուտ և
նշանակութեան արժանիք չունեցող
բան մ'է. Բ. Դրան կողմէն կար-
գուած Թիւրք քննիչի մը հսկո-
ղութեան տակ արգարութիւն իբր
թէ պիտի գործադրուի եզր այդ քա-
ւանների մէջ յատուկ յանձնաժողով
ներ իմիջով: Ինչ օրէնքներ և
ինչ երաշխաւորութիւններ պիտի
ենթարկուի այդ արգարութեան, հա-
ւասարութեան և այլ այդպիսի սրտա-
գրաւ բառերի գործադրութիւնը.
ապահովիչ բան մը չկայ. վերացական
խօսքեր, խոստումներ միայն:

Յրանազան թերթերին կը հե-
ռագրեն թէ Պուլկարիան Հայերը
խնդրագրով մը դիմել են Յոֆիա
Յերտինանտ ցարին որ կարելի եղա-
ծին չափ իր ջանքեր չխնայէ Թիւրք
բանապետութեան առի ճշուող Հա-
յերի պաշտպանութեան, Արևելեան
խնդրի կարգադրութեան համար
գումարելիք վեհաժողովին մէջ:

Փարիզի և Պէրիզի հայ գաղութ-
ները խնդրագրով մը պաշտօնապէս
գիւժում ըրած են Յրանաւի արտա-
քին գործերի նախարար և վարչա-
պետ Տ. Բէմօն փառնքարէին, իր
պաշտպանութիւն խնդրելով Հայաս-
տանի մէջ անտանելի կացութեամբ
տառապող և կոտորուող գիւղացի Հա-
յերին համար և յիշեցունելով Պէրի-
շի գաղապարի 61րդ յօդուածի ան-
միջական գործադրութեան անհրա-
ժեշտութիւնը: Արմէնիաի առաջի-
կայ թուին մէջ մենք կը դնենք այդ
խնդրագրի հայերէն թարգմանու-
թիւնը որի ֆրանսերէն բնագիրը
լոյս տեսած է Փարիզի կիսապաշտ-
նական համարուած Temps լրագրին
մէջ:

ԻՂԱՂՈՒԹԻՒՆ

ԲԱՆԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Թիւրք պատուիրակները 5րդ նշա-
տին մէջ իբրեւ հակառակարկ ներկա-
յացուցին Մակեդոնիաի ինքնավա-
րութիւն ալ Յուլիանի գերիշխա-
նութեան տակ, ինչ որ պաշտպանե-
տէրութիւնների ալ պահանջն էր,
ըսին. իսկ հողային գրաւումների
մասին չէին ուղեր խօսիլ: Պաշա-
նեան պատուիրակները առարկելով
թէ այդպիսի առաջարկ կարելի էր
ընել պատերազմէն առաջ, Թիւրք
պատուիրակներին յիշեցուցին վերլին
ժամանակների պատմութիւնը, պա-
տերազմն ու անոր արդիւնքները,
ինչ որ կերելի թէ մոռցել են Թիւր-
քերը. և խնդրեցին այնպիսի առա-
ջարկներ ընել որ վերաբանւթեան են-
թարկել կարելի լինի: Թիւրք պա-
տիրակներին ժամանակ տրուեցաւ որ
մինչև երկուշաբթի (դեկտ. 30) որոշ
առաջարկներ բերել տան Կ. Պօլսէն:
Երկուշաբթիի նստին մէջ Թիւրք
պատուիրակները յայտնեցին թէ
ժածկագրութեամբ երկար հեռա-
գիր մը ստացած են որ փոխադրե-
ւելու միջոցին շատ մը թուանշաններ
խառնակուած և մեծ մասը անհա-
կընալի դարձած է: Իրենց նոր
պայմանաժամ տրուեցաւ մինչև դշ-
(այսօր) որ նորէն հեռագիր ստա-
նան:

Թիւրքերի այս երկարաձգութեան
սկսած են արտունջ պատճառել պալ-
քանեան պատուիրակներին և կը
վախցուի որ բանակցութիւնները
խզուին:

ԾԱՆՈՒՑՈՒՄՆԵՐ

« ԻՆՉՊԵՍ ԿԻՐԵԼԻ Է ԸԼԼԿԼ
ԱՄԵՐԻԿԵԱՆ ԲԱՂԱՐԱՑԻ »

Ջոխատասիրոյ իշխան
ՊԵՏՐՈՍ Բ. ԹՈՐՈՍԵԱՆԻ

Կը պարունակէ

Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներու
Քաղաքացի ըլլալու կառավարական
օրէնքներն հայերէն լեզուով: Անկա-
խութեան Յայտարարութիւնը, Դաշ-
նակցութեան յօդուածներն, Ազգա-

յին Սահմանադրութիւնը բարե-
փոխումներով միասին, և քաղաքա-
ցի եղողի մը հարցուելիք 150 է աւել-
լի հարցումներ թէ անգլիերէն և
թէ հայերէն լեզուով: Նախագահ-
կան յաջորդութեան օրէնքներն, Նա-
խագահական դահլճի կազմութիւնն,
Նախագահներու ցանկը, Ամերիկայի
Միացեալ Նահանգներու Միութիւնն
ու անոր մէջ գտնուած Նահանգներու
ցանկն և իւրաքանչիւր նահանգի մայ-
րաքաղաքը, ամէն մէկ նահանգի քանի-
րաւառ ունենալը, Քուէ տուողէ մը
պահանջուած որակութիւններն ամէն
մէկ նահանգի օրէնքին համաձայն,
Քաղաքական կուսակցութիւններն և
անոնց հիմնական սկզբունքներն հա-
յերէն լեզուով, համարենք թէ հայե-
րէն և թէ անգլիերէն լեզուով, ևլն.
ելն.:

Այս գրքոյկի նպատակն է
Առաջին. — Ամերիկեան Քաղա-
քացի ըլլալ ուզող Հայերուն ամէն
զիւրութիւն ընծայել որ յաջողին քա-
ղաքացի ըլլալ:

Երկրորդ. — Ճշմարիտ ազատու-
թեան ու հաւատարմութեան գիտակից
ու պարտաճանաչ, զարգացեալ ու իւր
իրաւաց տիրն ըլլալու կարող ինչպէս
նաեւ ուրիշներու իրաւունքներն յա-
փըշտակող քաղաքացիներ պատրաս-
տել Հայերէն՝ ո՛ր պետութեան մէջ
ալ գտնուին:

Երրորդ. — Վարչագիտութեան և
փարմէնագիտական օրէնքներու հըմ-
տութեան առաջնորդել ամէն յառաջ-
գիւնելու փափաքող Հայեր:

Մոռնալու չէ թէ ինչ որ Պ. Ռ. Թո-
րոսեանի շինածն է, անպատճառ լաւը
կ'ըլլայ:

Կարծէ որ ամէն յառաջգիւնումս
Հայ ձեռքի վրայ ունենայ սոյն գըր-
քոյկը:

Գինն է լաթակազմ 1 տոլար
Ճանապարհածախսը մեր վրայ է:

Գինու համար դիմել՝
THE VIOLET PRESS
114-116 E. 28th. St. — Room 506
New York N. Y. (U. S. America)

ՀԵՐԱՐԱՐԱԿԱՐԹԻՒՆ Մ. ՓՈՐԹՈՒԳԱԼԵԱՆ

Ա
ՀԱՅ ԴԻՒՑԱԶՆՈՒՂԻ ՄԸ

Բ ՏԱՊԱՐՈՒՅԻՐԸ

Անուանի գրագետ Ստեփանն Ու-
կանի գրած այս փոքրիկ վեպը որ
հիմնուած է իրական դէպքի մը վրայ
և հեղինակին արտօնութեամբ առա-
ջին անգամ առանձին անտրակով հը-
րատարակուած էր Մարսելի մէջ Մ.
Փորթուգալեանի նոր բացած հայե-
րէն տպարանէն, վաղուց արդէն
սպառած լինելով, այս անգամ Բ. տը-
պագրութեամբ կրկին լոյս տեսած է:
Գինն է 40 ՍՆԴԻՄ ԱՄԵՆ ՏԵՂ

ՏԵՐՈՒՆ—ԻՅՐԱԳԻՐ
Մ. ՓՈՐԹՈՒԳԱԼԵԱՆ
ՄԱՐՍԵՅԼ

Հայերէն տպարան Մ. Փորթուգալեանի
Le Gérant: François CARRIERE
Marseille. — Imprimerie da Midi